
Сяргей Абламейка

...купка людзей съведчыць астатнім
сваю веру ў будучыню Беларусі, як першыя
хрысьціяне съведчылі сваю веру ў Бога...

Падарожныя імпрэсіі...

Тыдзень на мяжы двух съветаў

Красавік 2005 году. Раней вы думалі, што ў Беларусі на Вялікдзень съвеныціць пасхі, а ў Расеі “на Пасху освящаюць куличы”. Аказалася, што вы адсталі ад жыцьця – “куличы” даўно ўжо працісаліся і ў вашай краіне. За тыдзень побыту ў родным горадзе вы пачуеце гэтае слова дзясяткі разоў, бо прыедзене напярэдадні Вялікадня – яно будзе гучаць з тэлевізару, з радыёпрыймача ў машыне, у размовах людзей на вуліцах, у краме прадавачкі будуць крычаць адна адной: “Галі, трэба чалавека паставіць на “куличы..”

Расейскі “кулич” стаў сімвалам беларускага Вялікадня...

Але пакуль вы гэтага ня ведаеце – вы на мяжы, вы рыхтуецяся перасячы векавы рубеж цывілізацыі, які сёння называецца “Памежны пераход “Варшаўскі мост...”

Вы ездіце ў Менск трыватыры разы на год, і трыватыры разы на год вы ўспамінаеце слова французскага арыстакрата маркіза дэ-Кюстына, які ў 1839 годзе наведаў Расею:

“Празмерная колькасць нікчэмных, абсалютна непатрэб-

ных мераў перасыярогі пры мытным даглядзе робіць неабходным бясконцае мноства ўсякага роду чыноўнікаў. Кожны з іх выконвае сваю працу з педантычнасцю, рытагрызмам і высакамернасцю, якія маюць толькі адную мэту – надаць вялікую значнасць кожнаму, нават самаму дробнаму чыноўніку. Гэты чыноўнік не дазваляе сабе вымавіць лішнія слова, але па ўсім адчуваецца, што яго перапаўняе ўсьведамленне ўласнай значнасці. "...Я – частка вялікай дзяржаўной машыны..." Столыкі дробных перасыяярогаў, якія лічацца тут неабходнымі, і якія нідзе болей не сустракаюцца, ясна съведчаць, што мы ўступаем у імперыю, ахопленую адным толькі пачуцьцём страху... Усялякі замежнік, што прыбыў на расейскую мяжу, загадзя трактуеца як злачынец..."

Вы можаце цытаваць дэ-Кюстына бясконца, бо з таго часу, як ён падарожнічаў па Рәсей ў 1839 годзе, амаль нічога не зъмянілася. Хіба што з падазрэннем і недаверам на мяжы цяпер ставяцца ня толькі да замежнікаў, але і да сваіх грамадзянаў. Але галоўнае засталося нязменным – Беларусь па-ранейшаму знаходзіцца на ўсход ад заходній расейскай мяжы.

У палове 90-х гадоў у беларускай амбасадзе ў Празе вам выдалі замежны пашпарт яшчэ савецкага ўзору, запоўнены ад рукі. Вы ездзілі з ім па съвеце і назіралі цікавасць і зьдзіўленне шматлікіх памежнікаў ад рукапіснага дакументу. Але галоўнае ня гэта. Галоўнае – кепска ўкленены ў пашпарт ваш фотаздымак. Відаць, беларускі кансультант эканоміў на клеі. Аднойчы вы ляцелі ў Лондан, і ў пражскім аэрапорце зьдзіўлены рукапісным дакументам чэшскі памежнік неасыярожна перагнуў старонку са здымкам – здымак адваліўся і ўпаў на падлогу. Памежнік выбачыўся і прапусціў вас праз мяжу. У самалёце вы на свой страх і рызыку прыклейлі злашчасны здымак сыліною і без проблемаў прайшлі брытанскі памежны кантроль у аэрапорце Хітроў. Пасыля ў гатэлі вы прыклейлі здымак нармальным клеем, але па неасыярожнасці размазалі пальцам пячатку амбасады і трошачку ссунулі здымак так, што лініі пячаткі ледзьвие заўважна не супадалі. Як стала зразумела ў наступныя тры гады, якраз гэта і была галоўная вашая памылка.

Колькі той пашпарт задаў працы беларускім памежнікам!! Яны адгіналі вуглы здымка пазногцямі, скраблі яго нечым, перагіналі старонку, забіралі пашпарт на дадатковы кантроль, некалькі разоў зусім адрывалі фотку і вярталі пашпарт, уклаўшы здымак паміж старонак – памежнікі рабілі сваю справу, як рабілі ўе 200 гадоў перад імі іх папярэднікі на расейской мяжы – яны лавілі шпёнаў. Калі старонкі для візаў у тым пашпарце скончыліся, вы здалі яго з вялікай палёгкай і нават асалодай – кесару кесара.

А пакуль што вы стаіце на польскім баку мяжы і чакаецце пацьверджаньня з Чэхіі, што вашая машына ня скрадзеная. Польскі памежнік пасьмейваецца і кажа, што стаяць давядзенца доўга – чэхі ў нядзелю ня хочуць працеваць. Праз доўгія чатыры гадзіны пацьверджанье прыходзіць і вас прапускаюць на беларускі бок. Вы ад'яжджаеце, канстатуючы, што пасыля ўступлення ў Еўрасаюз чэшскія і польскія мытнікі ды памежнікі сталі троху дабрэйшыя і самавіцейшыя. З іншага боку – чатырохгадзіннае чаканье можа азначаць і дробную помсту чэшскага паліцыянта з памежнага мястечка Чэшскі Цешын уладальніку чэшскага аўто з нячэшкім імем за 1968 год. Вы з пакорай яе прымаеце ўе 10 гадоў жыцця ў Чэхіі, дарма што вы не расеец. Чэхі ўсіх людзей з усходу Еўропы называюць “русамі” і лічаць адказнымі за акупацыю, якая адкінула іх яшчэ на 20 гадоў назад у гісторыі.

А вось і мост праз Буг – мяжа. З беларускага боку памежныя слупы, заараныя палосы, калючы дрот і іншыя перашкоды на некалькі кіламетраў углыб тэрыторыі, з польскага – у Бугу купаюцца дзеци, і да саме вады падыходзяць фермерскія палеткі. Колер вады ў Бугу жоўта-карычневы, але сама вада празрыстая. Буг ля Берасьця – плыткі і вірлівы, берагі парослыя кустоўцем. Нізкія рэдкія аблокі, нізкае цёплае сонца – на Палесьсі наогул сябе адчуваеш у нізіне, і... пахі. Зямля пахне зямлёрой, вада – вадой, прырода пахне прыродай. Тысячы пахаў хвойнага лесу, прыбярэжных хмы-

зоў, падгнілага чароту і вільготнага сухастою паўз берагі, роснае травы, скошанае атавы і палявых кветак, сухое гліны і мокрага пяску, сялянскіх падворкаў і загазаваных гарадскіх ускраінаў – усё гэта з дзяцінства знаёмы і мілы пах Айчыны.

У парыве хочацца нават сказаць слова, якім ніхто не паверыць – у Беларусі пахне ўсё, нават паветра, па-за Беларусью ня пахне нічога! Дома любая ежа мае водар. У Празе съвінная адбіўная сваёй ніякасцю расчароўвае да страты апетыту і спараджвае сэнтыментальны ўспамін аб беларускай съвежаніне. Толькі ў Беларусі можна зъесыці водарны памідор ці гурок, цыбулю і часнык, толькі ў Беларусі расьце сопкая белая бульба, а ня мыла пад назтай бульба, якая прадаецца ў заходніх крамах. Усе гэтыя пахі помніцца з дзяцінства...

Нехта тут пачне разважаць пра хімію зямлі, вады і чалавека і будзе мець рацыю, але вы скажаце прасыцей – радзіма ёсьць радзіма.

Ваш сэнтымент, аднак, зусім не датычыцца працэдуры, праз якую давядзенца прайсці, пераехаўшы мост праз Буг. Страшная гэта працэдура называеца “Оформление временного ввоза транспортного средства” і займае таксама некалькі гадзінай вельмі каштоўнага для любога аўтападарожніка часу.

Можна было бы і не пералічаць усе перашкоды, недарэчнасці і зынявагі, якія даводзіцца перажыць кіроўцу замежнага аўто, хай сабе і з беларускім пашпартам у кішэні. Усё як у Агюста дэ-Кюстына з папраўкай у горшы бок. Але час ідзе, і можа стацца, што сённяшнія рэаліі на кантрольных пунктах па-над Бугам пададуцца некаму праз год-другі лёгкай прыгодай на мяжы.

Пашпарт правераць трыв разы. Яшчэ на мосьце вам дадуць паперку, на якой усе каму не лянота будуць ставіць пячаткі і расылісвацца. Прыйдзе з памежнага пераходу акажацца, што вы там не запоўнілі шмат усялякіх разъдзелаў і разъдзельчыкаў, памежнікі прымусіць іх запоўніць і зробіць суворую вымову. Вы прамаўчыце, зьдзіўшыся, што раней аб патрэбе нешта пісаць у той паперцы ніхто не сказаў. Агулам на tym аркушыку зьявіцца 10 пячатак. Але гэта будзе пасыля. А спачатку вас запусціць пад дах кантрольнага пункту, і вы будзенце разгублена чакаць з поўгадзіны, калі да вас нехта падыйдзе. Пасыля вы з дапамогайпольскіх турыстаў знайдзене паперку дэкларацыі, запоўніце яе і станеце ў чаргу да будкі мытніка. Калі вы амаль дастаіце, акажацца, што яму трэба сышодзіць, і давядзенца займаць чаргу да будкі суседній. Той мытнік вас прымаш адмовіцца, нейкі паляк з чаргі пакліча начальніка, які загадае мытніку людзей усё ж аформіць. У чарзе вы даведаецца, што маецце зьбегаць у суседнюю будыніну зрабіць ксеракопіі тэхпашпарту машыны і пашпарту асабістага. Зьбегаецце, заплоціце паўтары тысячы беларускіх рублёў, зноў станеце ў чаргу, а пасыля даведаецца, што там жа трэба было заплаціць яшчэ чатыры з паловай тысячы за ўніверсальныя вашых дадзеных у кампютар. Зноў зьбегаецце, заплоціце і ўнесіце.

Калі вашая чарга нарэшце падыйдзе, мытнік у будцы адмовіцца вас афармляць, заяўішы, што ягоная зымена скончылася 20 хвілінаў таму. Вы пасправацеце запярэчыць, што начальнік, маўляў, сказаў, што вас тут маюць аблужыць. У адказ вы пачуеце гнеўную водпаведзь, што “ребята” з усёй зымены будуць яго чакаць і ня змогуць “здацца”, што ён цэлы дзень без абеду, што дадому дабярэцца толькі да паловы на дзясятую, што з голаду нажарэцца і пасыля будзе ўсю ноч варочацца бяз сну... Вам нічога не застанецца, як завесыці спачувальную размову, папытавацца пра працягласыць зымены, пра перыядычнасць выхадаў на працу, спытавацца, ці далёка дадому, пагадзіцца, што “работа” цяжкая і г.д. Гэта спрацуе і вас з выглядам вялікае ласкі пачнунць афармляць.

Пасыля яшчэ будзе кантроль памежны, і, прайшоўшы яго, вы, нарэшце, шчаслыва паймкніцесь да свайго аўто, каб ехаць у Менск. Але акажацца, што гэта ня ўсё. Трэба яшчэ прайсці “транспартны кантроль” і атрымаць пячатку. Вы раптам успомніце, што сярод персанажаў пад дахам памежнага пераходу былі і людзі ў форменных куртках з надпісамі на сыпіне “Транспартная інспекцыя”. Вы пойдзенце ў чарговую

будку, пакажаце там дакументы, атрымаеце чарговыя пячатку і подпіс, і нарэшце сядзеце ў машыну. Штограуда, так і не зразумеўшы сэнс і сутнасць “транспартнага кантролю”. Гэты сэнс, аднак, вам яшчэ адкрыеца па дарозе назад у Прагу. Але ў той момант вы яшчэ аб гэтым ня ведалі.

Ля вашага аўто ў бок Буга лянява прабягае бяздомны сабака, і вы раптам зъедліва думаеце, што на мяжы патрэбны яшчэ і “сабачы кантроль” – а раптам кантрабандысты адпаведным чынам надэрсіруюць сабакаў, каб тыя працавалі наркакур’ерамі? А раптам тое самае змогуць рабіць і каты, краты, галубы, буслы, вужакі і шчупакі? Зъедлівы жарт вам спадабаецца, і вы падзеліцесь ім з жонкай. Яна, аднак не засымяецца, а пакажа вам паперку, на якую ўся адказная (і ня надта) чыноўная хеўра дзьве апошнія гадзіны ставіла пячаткі. Раней вы рассяроджана не звярталі ўвагі на яе зъмест і не глядзелі, як і што там адзначалі. Паперка называлася “Учетно-контрольны листок”. А на ёй – пералік кантроляў:

- 1. Пограничный контроль*
- 2. Санитарно-пограничный контроль*
- 3. Ветеринарный контроль*
- 4. Фитосанитарный контроль*
- 5. Автомобильный контроль*
- 6. Таможенный контроль*

Сымяцца перахоцацца... Пасыль будзе яшчэ шмат розных сюрпризаў, напрыклад, акажацца, што так званых памежных кантроляў агулам трэба будзе праісці ня трох, а чатыры.

Калі вы зусім ужо зъберацеся выязджаць з-пад даху кантрольнага пункту, высьветліцца, што яшчэ подпіс і пячатку не паставіў памежнік з ДАІшным дручком, які беспрытульна бадзяўся пад навесам – здаецца, “дзяжурны кантралёр...”

Агулам вы пра будзеце на беларускім баку памежнага пераходу трох гадзін, а разам з чаканьнем адказу з Чэхіі на польскім баку – сем гадзінай. Дастаткова, каб даць сабе зарок ня ездзіць болей у Беларусь на машыне.

111

Сам побыт на мяжы, а пасыль і тыдзень у роднай краіне, з-за спрадвечнае патрэбы вырашаць розныя фармальнасці, запомніўся эпізадычна, з урыўкамі карцінамі.

Фальксваген-Пасат – нацыянальнае аўто беларусаў, прынамсі, так здаецца, калі бачыш чаргу машынаў на перасячэнні мяжы.

Памежныя слупы ў СССР размалёўвалі ў чырвона-зялёныя палосы. Гэтак жа цяпер іх размалёўваюць у Беларусі і Расеі. Можа колеры сёньняшняга сцягу Беларусі зноў пакліканыя да жыцця настальгій аднаго вядомага персанажа, які ў маладосці служыў у памежных войсках?

Нават знаёмага з несъмротнай кнігай маркіза дэ-Кюстына “Мікалаеўская Расея” вас зদзіліе агульная колькасць чыноўных людцаў пад навесам памежнага пераходу. У кожнай катэгорыі – свой стыль. У памежнікаў агромністыя фуражкі – у вас яны выклікаюць шкадобу да сябе і да ўсёй краіны, якая нагэтулькі стылёва не самастойная і нагэтулькі прарасейская, што ня бачыць ўсёй камічнасці такога перайманья. Вы думаеце: а што калі тэндэнцыя да росту памеру фуражак у “саюзнай” дзяржаве дасягне абсурднага паўметра – такія ж кашкеты зъяўляцца і ў вашай дзяржаве? У мытнікаў – ва ўсіх скуранных курткі троху вышэй каленаў і такія ж аграмадныя фуражкі. У “транспартных кантралёраў” – съветанакапляльныя камізэлькі, прычым на два памеры большыя, чым трэба іх гаспадару. У міліцыянтаў – надпісы на сыпіне па-беларуску: “Міліцыя”, але фуражкі таксама вялікія. І ва ўсіх разам – абавязкова даўжэйшыя чым трэба штаны. Проста нейкая нацыянальная пошасць – доўгія штаны.

111

У пункце аплаты за дарогу на Берасцейскай шашы вы запытаецеся ў дзядзькі ў вакне:

– У мяне беларускі пашпарт, а машына на замежных нумарах. Трэба плаціць ці не?

– Ня ведаю, зараз пайду запытаюся.

Дзядзька ідзе ў суседнюю будку, пасьля вяртаецца:

– Трэба, мы па нумарах бярэм.

– Колькі?

– Два ёура або два даляры.

Якраз гэта выклікала ў вас найбольшое замілаваньне. Калі ўлічыць розыніцу ў курсах даляру і ёура, дзядзька, фактыхна, сказаў: “Два або тры даляры...” Вы падумаеце, што радзіма сустракае замежнікаў ня надта прадуманай сістэмай аплаты за дарогу, і падасыце дзядзьку пяць даляраў. Было дзесяць гадзінаў вечару, але рэшты, як вы і меркавалі, у дзядзькі не было. Давялося яму зноў вылазіць са свае будкі, каб разъмяняць банкноту. Малаверагодна, каб вашае аўто было першае за гэты дзень замежнае, можа, дзядзька думаў, што вы не чакацьмеце рэшты?.. Але ня трэба дачасна думачь пра людзей кепска. Рэшта знайшлася.

111

Ня ўсе надпісы вам, беларусу, зразумелыя на беларускай шашы. Напрыклад, такі: “Дроц. Колас. П/л. Сокал” Ну П/л – гэта піянерскі лагер, але што такое “Дроц.”?

111

Наогул, цікава ехаць па Берасьцейшчыне. Наводзіць на гісторычныя ўспаміны. Непадалёк радзіма генерала Касцюшкі, а таксама і маёнтак яго пераможцы – расейскага генералісимуса Суворава. Вам цяпер няма справы да тae вайны, вы раптам успомнілі гутаркі з універсітэцкім выкладчыкамі ў курылы і задацца зусім іншым, празаічным пытаньнем – як гэта “ісьцінна праваслаўнаму” Сувораву ўдавалася на кані ўрывацца ў мясцовыя уніяцкія храмы або касыёлы падчас набажэнстваў, можа яму нехта дзвіверы адчыняў, або яны былі адчыненыя? Гэта ж можна галаву выцяць аб вушак. Зрэшты, дзядзечка Сувораў быў нягэглы з выгляду – маленькі і варты жало, відаць, нармальна праходзіў у дзвіверы сабораў разам з шапкай. А можа нагінаўся? Карацей кажучы, любіў адпачываць у Беларусі і ўмёў.

А калі ўжо думка зайшла пра наезды на беларускія цэрквы, дык успомніліся аповеды універсітэцкіх выкладчыкаў і яшчэ аб адным расейскім персанажы, які троху пазней за Суворава жыў на Берасьцейшчыне – пісьменнік Грыбаедаў, аўтар “Горя от ума”. Ён тут служыў у войску. Адносна яго ў вас яшчэ болей пытаньняў – як гэта яму ўдавалася граць нагамі на арганах ва уніяцкіх цэрквях або касцёлах, выкінуўшы папярэдне арганістага з балкону? Цяжка паддаецца асэнсаванню гэты вітуозны стыль валоданьня інструментам, але гісторыя донесла да нас менавіта такі спосаб “развлечений” Грыбаедава і яго сябrou-афіцэраў у Беларусі...

111

На менскай кальцавой дарозе новыя электронныя табло з інфармацыяй па-беларуску. На тле суцэльнай русіфікацыі новыя парадкі беларушчыны не зьдзіўляюць – Беларусь змагаеца сама з сабой.

У гарадскім транспарце – наадварот. Старыя аўтобусныя маршруты маюць беларускія шыльды, а ў новых аўтобусах электронныя табло – па-расейску. І тут Беларусь змагаеца сама з сабой...

111

У Менску па-ранейшаму шмат экзатычных дэталяў. Пра шматгадовую правінцыйную недарэчнасць на вуліцы Леніна – краму “Делта спорт” – можна было б і не

пісаць. Ну ня ведаюць літару “дэльта” яе ўладальнікі – хутчэй за ўсё, прадстаўнікі “саюзнай” краіны. Але колькі ўсяго іншага! Надпіс на мыйні: “АвтоСуперМойка”, надпіс над маленечкай крамкай: “Торговы дом”, надпіс над маленькім гандлёвым кіёскам у Ждановічах “Салон “Стильны дядя” і г.д. На рынку ў Ждановічах наогул расейская атмасфера. У пераходзе пад гармонік съпяваюць расейскія песенькі, а по-бач уяўна сымрэнныя цёткі ў накрухмаленых хустках зьбираюць грошы на праваслаўныя храмы...

На шыбе ў кіроўцы грузавой фуры вырабленая заводскім чынам налепка “А кому сейчас легко?” Калі бы вы працаўвалі ў адміністрацыі презідэнта, вы б загадалі наладзіць вытворчасць такіх налепак і распаўсюджваць іх як найболей. Выдатная прапагандысцкая штучка. А можа ўжо нехта і загадаў?

Дыктар навінаў ОРТ, падводзячы сюжэт пра праблемы рабалоўства ў Мурманскай вобласці Расеі, кажа “Некогда цветущий край утратил свое былое величие”. Якое “величие”? Калі той Мурманск быў “великім”??..

Нейкі журналіст Крывашэй у праграме “В цэнтре внимания” на БТ кажа: “Нет в Беларуссии человека, для которого война не оставила своего шрама”.

Бедны...

У кавярні “Консул” на Карла Маркса, меню, сьпіс гарачых закусак:

1.Жульен из птицы (птица, лук, грибы, ветчина, сметана)...

Пасыль яшчэ некалькі экзатычных называў, і раптам:

Закусь на гриле (свинина, говядина, філе курицы, лимон, зелень, горчица).

А ў сьпісе сярод некалькіх гатункаў дранікаў – “Драники купеческие”.

Нехта сэнтыментальны сказаў бы: “Мама родная, ці доўга яшчэ гэта трываць?!” Але вы не сэнтыментальны, вы праста дакладна ведаеце, што гэта рана ці позна скончыцца.

111

Усе лузгаюць семкі. Прыйшоўшы ў адзін з дзён на так званыя Маскоўскія могілкі да сваякоў жонкі, вы раптам убачылі двах у цывільнym з рацыямі, адзін з якіх лускаў семкі. А пасыль гару свежых лусак жонка знайшла на магіле сваіх маці і бацькі... Ну але вы занадта самакрытычны, каб падумаць, што тыя ў цывільнym чакалі на вашую асобу...

111

26-красавіка на рагу Карла Маркса і Леніна трох ці чатыры аматаўцы бегма дагналі і скапілі чалавека з цэлафанавым пакетам у руках. Толькі што скончылася дэманстрацыя з нагоды 19-й гадавіны Чарнобыльскае трагедыі. Нейкі час чалавек спрачаяўся, а пасыль скарыўся. Бамбізы яго падхапілі пад рукі і павялі праз дарогу ў аддзяленне міліцыі, якое месцыцца ў спрэс абвешаным шыльдамі dome. У сутулай паставе чалавека і яго хадзе было столькі асуджанасці, бясьсільля, пакоры лёсу і разам з тым кволага выкліку, што вас працяла шчымлівае пачуцьцё спагады і гневу...

Вы ехалі міма на аўто і 15 хвілінаў перад гэтым бачылі на Партызанскім праспекце чатыры вялікія аўтобусы колеру хакі з надпісамі па-беларуску “Узброенныя сілы Рэспублікі Беларусь”. Яны звярнулі ля былога рэстарану “Сосны”, відаць, да сябе на базу...

111

У кнігарні, якая раней называлася “Паліткніга”, вы запыталіся ў дзеўчыны-прадавачкі, дзе можна паглядзець кнігі Ільлі Эрэнбурга. Дзеўчына зьдзіўлена перапытала: “Каго?” Пайшла да каляжанкі, нешта сказала, а пасыль, відаць, забыўшыся імем, павярнулася і яшчэ раз гучна перапытала: “Каго?” Пасыль яны абедзівye пайшли ў

падсобнае памяшканьне, праавілі там ладна часу і выйшлі з трэцяй дзеўчынай, троху болей самавітай – магчыма, тавараразнаўцай. Тая вам сказала, што Эрэнбурга ў продажы няма.

Зрэшты, за кнігі вы спакойны. Нядайна калега быў у Менску і яму расказалі ў адной з цэнтральных кнігарняў, што план крама робіць толькі дзякуючы невялічкаму беларускаму аддзелу. У кнігарні на той аддзел моляща, а то б ня мелі ні заробкаў, ні прэміяў. А ў дзясяткі разоў большая калекцыя расейскіх кніжак практычна не раскупляеца... Беларусь змагаецца сама з сабой. І часам перамагае.

111

На паліцах харчовых крамаў у Менску пануе съвініна. У адным гастрономе вы налічылі 22 віды вэнджаных съвінных вырабаў – шынкі, карбанаты, балыкі, беконы, каўбасы. І зусім не знайшлі чагосыці курынага, напрыклад, куринае шынкі ці каўбасы. Як вядома, медычная статыстыка на Захадзе няўхільна паляпшаеца менавіта з-за росту спажываньня птушкі і рыбы. Вы нават запытаецеся ў прадавачкі, ці ёсьць нешта куринае. Аказалася – ёсьць. Куриная каўбаса съціпла ляжала ў куточку, схаваная за горамі разнастайных съвінных прысмакаў. Таму вы яе і ня ўбачылі. Прадавачка сказала, што попыт на яе невялікі. У галаву прыйшла іранічнае канстатаванье – мы, беларусы, съвінацэнтрычнае нацыя.

***

Па дарозе назад вы зноў глядзіце на мілыя воку палеткі, спыняеца, каб удыхнуць пах сапраўднага сасновага лесу, і міжволі зноў пачынаеце думаць пра Вялікдзень, Пасху і “куличы”. Гэта – самае моцнае ўражаньне ад вашага чарговага прыезду ў родны горад і родную краіну.

У крамах прадаеца вада “Беларусь праваславная” – але гэта зусім не відавочны факт. Асабліва калі ехаць па праспекце Машэрава паўзу царкву над съвятой крыніцай. Блакітны купал усыпаны залатымі зорачкамі – не раўнуючы, мячэт. З бадуна можна падумаць, што ты ў Бухары ці Самаркандзе. Паслья аказалася, што гэтая царква ў Менску – не адзіная такая “усходняя”...

Раней праваслаўныя маліліся ў тых цэрквях, якія былі. Дык так ня кідаліся ў вочы. Цэрквы ж у мінульым былі пераважна уніяцкія ці каталіцкія. А як пачалі будаваць новыя храмы, тут усё навонікі і павылазіла. Вы аднойчы запыталіся ў афіцыйнага архітэктара Эгзархату: “Чаму ж не будуецце на ўзор беларускіх праваслаўных съвятыняў, напрыклад, Сынковіцкай царквы, Магілёўскай Мікалаеўскай ці менскай Петрапаўлаўскай?” А ён у адказ на добрай беларускай мове: “Бацюшкі як бачаць беларускі праект, дык пачынаюць жагнацца і кажуць, маўляў, крый Божа, ня трэба нам нічога уніяцкага...” Аказваеца, бацюшкі баяцца самой Беларусі і адначасова ў Расею ня хочуць, яны хочуць “Расею тут”. У выніку – гвалтіць беларускую душу чужой эстэтыкай, калечаць густ, і вось ужо цыбуліны і закамары лічацца ў Беларусі узорам архітэктуры...

А тут яшчэ Вялікдзень надарыўся, і вы ўбачылі, якое распаўсюджаньне ў Беларусі за апошнія 10 гадоў набылі расейская “куличы”. Пра іх гавораць, пішуць, іх пякуць, ядуць і любяць.

З радыёпрыймача ў машыне саладжавы голас маладзёна: “Поздравим друг друга со светлым праздником Воскресения Господня, освятим куличи...” Хлопча, дзе ты бачыў у Беларусі тых “куличы”? Але тут да саладжавага звоніць слухачка: “Хочу поздравіць весь мой факультэт, всех, кто меня знает, с праздником Воскресения...” Саладжавы пытгаеца, што студэнтка будзе рабіць на “Пасху”, а тая (цытую): “На пасху будем обильно есть яйки и печь куличи...”

Украінцы кошык, у якім нясуць у царкву на Вялікдзень асьвячаць яйкі ды іншую страву, называюць “пасха”. У беларусаў “пасха” – і велікодная булка, і велікодная

страва з тварагу, і ўвесь набор прысмакаў у кошыку, які нясецца ў царкву на асьвячэнне. Некалі ў Беларусі на Вялікдзень съвяныілі пасху, а цяпер “На Пасху освячают куличы...”

Вы з сумам канстатуеце, што ў 2005 годзе ў Беларусі квітнёе чорная сотня ўзору 1905 году. З экрана тэлевізара і дынаміка радыё людзей ня проста знаёмяць з каштоўнасцямі праваслаўя, але як бы пераконваюць, што праваслаўе іхняе, і толькі іхняе, і адзіна іхняе. Хіба, мае рацью адзін вядомы беларус – гэта ўнутраная акупацыя.

Вы ведаеце, адкуль “куличы” прыйшлі, і куды яны некалі непазбежна зноў вернуцца, але ўсё ж цікава было прачытаць на съянне аднаго з дамоў абвестку ад “кулічоўскай крыніцы”:

“ПАСХА ХРИСТОВА. Первого мая. Чин освячэння куличей состоится у поклонного креста на пересечении улиц: Игуменский тракт и Чижевских с 9:00 до 15:00. Проезд автобусами 52, 65 до остановки “Заулок Чижевских”. Храм Богоявления Господня”.

Гэтую абвестку ня трэба чытаць, яе трэба адчуць... Галоўнае ў ёй ня мова, галоўнае – дух. “Тут Русью пахнет...”

Зноў на памяць прыходзіць несымяротная кніга французскага падарожніка дэ-Кюстына. На борце карабля па дарозе ў Санкт-Пецярбург француз разгаварыўся з расейскім дыпламатам, князем Пятром Казлоўскім, і дыпламат даў дэ-Кюстыну нечаканую параду:

“Вы дакладна распазналі тое, што хутка ўбачыше. Але ўсё ж вы ня зможаце скласці сабе слушнага ўяўленыня аб глыбокай нецярпімасці расейцаў, бо тыя з іх, хто мае асьвечаны разум і кантактue з Захадам, прыкладаюць усе намаганыні, каб схаваць паноўную ў іх ідэю – перамогу грэцкай артадоксіі, якая для іх зьяўляеца сіоністам рускай палітыкі. Ня думайце, напрыклад, што прыгнёт Польшчы – гэта выяўленыне асабістага пачуцця імператара. Гэта – вынік глыбокага і халоднага разыліку. Усе акты жорсткасці ў дачыненьні Польшчы зьяўляюцца ў вачах “ісьцінна веруючых” вялікай заслугай расейскага манарака...”

Вы ведаеце, што князь Казлоўскі быў католікам, паходзіў з “Захаднай Россіі” і ў фатальным 1839 годзе добра ведаў, пра што гаворыць...

У адзін з дзён у Менску вы прысьніце кашмар... Гадоў праз 10 усе беларусы на чарговы Вялікдзень узялі кожны па “куличы” і панесьлі іх съвяныць у храмы пад блакітнымі купаламі з залатымі зорачкамі, а пасыля выйшлі на чыстае паветра, а на вокал ужо Расея, і съвяткуе яна ніякі не Вялікдзень, а “светлыі празднік Воскресенія Господня”. Нехта зьдзівіўся новым рэаліям, нехта – не, нехта панаракаў, хтосьці парадаваўся, і ўсе разам пачухалі патыліцы. А пасыля пайшлі беларусы па сваіх дамах, а там ужо жывуць “ісьцінна рускія” і “браточкам” няма дзе прытуліцца, гоняць іх “старэйшыя браты”, нават у каморах і сенцах атабарыща не даюць. Паплакалі тады беларусы, абражаныя ў сваіх шчырых брацкіх пачуццях, абурыліся такім стаўленнем прыхадніу да “сямейных сувязяў”, а пасыля ўзялі свае “куличы” у авоські і пайшлі па ўсёй вялікай Расеі туляцца ды шукаць сабе новага прытулку... А за Бугам у гэты час съвятавалі Welikonos, і Вялікдзень ваш застаўся толькі ў душах упартых адзінак – менскіх, пражскіх, лонданскіх і чыкагскіх... А яшчэ на Украіне.

Нараніцу вы прачнечэся не ў гуморы, а настрой канчаткова сапсусе аповед родных за съяданкам. Адна вашая сваячка стала актыўнай праваслаўнай верніцай, пачала ўчащчаць у храм на ўскраіне Менску. І вось неяк пазваніла вашым бацькам і... разъвіталася, маўляў, дзякую за ўсё, што вы для мяне зрабілі, вы людзі добрыя, але іншай веры, я з вамі болей не магу кантактаваць і сустракацца, не памінайце ліхам, болей мы ніколі ня ўбачымся... Кажуць, што цяпер яе можна сустрэць у менскіх пераходах са скрынкай для збору ахвяраў...

І вы раптам падумаеце, што крамлёўскія ўладары могуць спаць спакойна – ня трэба ніякіх інкарпарацыяў, захопаў, аб'яднанняў і “саюзных дзяржаваў”, ўсё зробіць адна

РПЦ – сваімі поглядамі і сьветаадчуваньнем, сваёй архітэктурай і... “куличами”. Гэтыя “куличы” азначаюць ня толькі і ня столькі прысутнасьць Рәсей і яе царквы ў Беларусі, колькі прысутнасьць Рәсей ў беларускай души, у самай дарагой, схаванай і апошній адрознай ад усіх суседзяў беларускай субстанцыі. Там, у гэтай субстанцыі, “куличы” лашчашца, труща, выпярэджваюць адзін аднаго і шэпчуць, шэпчуць, шэпчуць пра братэрства, адзінства, пра прыгажосць блакітных цыбулінаў з залатымі зорачкамі, пра вялікую і моцную краіну, пра “інародшаў”, ворагаў славянства і верадаступнікаў, а таксама пра тое, што граць нагамі на арганах – вельмі добра і зручна, і што ў некаторыя храмы можна зядзжаць на кані, і табе за гэта нічога ня будзе...

Амін. Ці ўжо “амінь”??..

І калі вы запішаце гэтыя невясёлыя думкі ў нататнік, раптам прыйдзе надзея. Прывчым адтуль, адкуль вы яе не чакалі. У Цэнтральным універсаме прадавачкі перагукваліся паміж сабой і гаварылі нешта пра “куличы”, але калі вы падышлі да аддзелу, дзе прадаецца тая экспансіўная суседская булачка, акажацца, што афіцыйна яна яшчэ называецца “Пасхальны пирог...” Гэта азначае, што калі ў будучым цэтлік будзе напісаны на адзінадзяржаўнай мове, “пасхальный пирог” вельмі проста ператворыцца ў “велькодную булку” або і ў “пасху”.

Алітуя!!

111

А вось ізноў мяжа. Стоячы ў кароткай з прычыны Вялікадня чарзе, вы вяртаецся да развагаў пра маркіза дэ-Кюстына і пра два съветы, паміж якімі стагоддзямі разрывалаецца ваша Беларусь.

Галоўны закід французскага маркіза да расейскай бюракраты ў XIX стагоддзі – бессэнсоўнасць яе загадаў і вымогаў. Прайшло амаль два стагоддзі. Што ж зъмянілася?

Чарга рухаецца памалу, і вы, нарэшце, разглядаеце паперкі, якія атрымалі пры ўезьдзе ў Беларусь. Першая называецца “Удостоверение о ввозе транспортного средства”. Гэтая паперчына, выдадзеная Дзяржайным мытным камітэтам РБ, вельмі салідная – мае вадзяныя знакі і нумар з сямнаццаці лічбай і літараў. Яна “удостоверяет, что транспортное средство... ввезено на территорию Республики Беларусь временно, без права отчуждения и передачи другим лицам...” Але наколькі яна салідная, настолькі ж і бессэнсоўная! Той падступнік, што хоча прадаць машыну, у кожным выпадку знайдзе спосабы гэта зрабіць. Чаму ж у іншых краінах не афармляюць гадзінамі такія пасьведчаныні пры ўезьдзе? Таму што легальнасць машынаў ва ўсім сьвеце правяраецца пры рэгістрацыі...

Але найболей паказальная ў сэнсе памяці пра дэ-Кюстына паперчына другая. Яна называецца “Листок автотранспортного контроля”. Яна выдадзеная Транспартнай інспектцыяй Міністэрства транспорту і камунікацыяў Рэспублікі Беларусь. На паперчыне ёсьць месцы для адзначэння даты ўезду і выезду з Беларусі. А на адваротным баку напісана, што той, хто яе страціць і не прад’явіць пры выезьдзе, будзе абавязаны заплаціць за карыстаньне аўтадарогамі Рэспублікі Беларусь. Увіцце! Маеш паперку, захаваў, ня страціў – прайзджай. Ня маеш – плаці за дарогі! Гэта азначае, што дарогі бясплатныя для тых, хто захаваў паперку і апраўдаў тым самым існаваныне пункту Транспартнай інспектцыі на мяжы... Які матэрыял для таленту і пяра маркіза дэ-Кюстына!

Бедная радзіма. Яна па-ранейшаму на мяжы двух съветаў. Два съветы гістарычна сустрэліся ў ёй і пачалі ракавое змаганье. Кожны з іх у розныя гістарычныя перыяды перамагаў, але, па вялікім рахунку, мяжа праходзіла ў Беларусі – Беларусь сама была мяжой съветаў, а лепш сказаць сусъветаў. І вось вы бачыце, што мяжа ўсё болей адступае на захад, цяпер яна, фактычна, пралягае па Бугу, яна ўжо ідзе паўз Беларусь...

Інішто ў гэтым не пераконвае болей, чым асабістае знаёмства з мяжой і яе арганізацыяй сέньня.

Дзесяць гадоў вы езьдзіце праз Берасьце на аўто або цягніком, і дзесяць гадоў перажываеце зъмешанае пачуцьцё трапяткое радасыці ад сустрэчы з блізкаю Айчынай і болю ад разуменя адной простай ісціны – ваша краіна па-ранейшаму застаецца часткай вялікае цывілізацыінае прасторы, якая ўсё яшчэ называеца проста і лаканічна – Расея...

111

...Вы ўжо мінулі мяжу, зъехалі ў прыбярэжныя зарасыці алешніку ды вербалозу і пайшлі з жонкай на шпацыр па беразе. Вухаюць туркаўкі, заліваюцца съпевамі стрыжы, сакочуць сарокі, на паплавах стрымана і годна ў пошуках вячэры праходжваюцца цыбатыя буслы. У зацьвільных стаўках аглушальна крычаць жабы, а над галавой – басавітае гудзеньне хрушчоў. Вы ніколі раней ня бачылі такое хрушчынае завірухі. Сотні жукоў, як съляптыя, б'юцца аб дрэвы, падаюць на машыну, скочваюцца долу і зноў паддлятаюць угару. Хрушчы, відаць, як і вы, п'яныя ад навакольнага водару... Надвячэрняя пара, цёплае паветра лашчыць твар, а па-над Бугам – выбух пахаў. Пахне ўсё – трава, зямля, вада, паветра, дрэвы, квецень чаромхі. Вы стаіцё зънямелья, слухаеце і дыхаеце – ўсё навокал мілае, роднае і дарагое...

Пасяля вы сядаете ў машыну і раптам вельмі проста вырашаеце для сябе дылему двух сусьеветаў: мяжа паміж імі праходзіць зусім не па Бугу – яна праходзіць паўз кожнага з вашых суродзічаў. І пакуль будуць тыя, хто чуеца на заход ад яе, усход не пераможа...

Менск-Прага,
красавік-травень 2005.

I зноў убачыць Нёман

Жнівень 2005 году. Дзьве падзеі па дарозе цягніком з Прагі ў Менск прымушаюць вас адараўца ў ад чыганьня або пісаньня. Гэта перасячэнне Бугу і Нёману. Перасякаючы Буг, вы адчуваеце хваляваныне і сум, бо пад коламі цягніка – векавая мяжа. Векавая не сваім сёньняшнім геаграфічным разъмяшчэннем, але сваім спрадвечным сэнсам і значэннем. Яе сэнс – у размежаваныні цывілізацыяў. Вы ўсё болей разумееце, што за адгушчаны вам на зямлі час мяжа паміж імі ня зынікне. Як ня зынікне і пачуцьцё прыкрасыці ад усьведамленыня, што мяжа ўсё яшчэ ляжыць на заход, а не на ўсход ад Менску.

Зусім іншыя пачуцьці агортваюць вас пры набліжэнні цягніка да Стоўбцаў. На перадзе Нёман – вашая сакральная рэчка. Сэрца пачынае біцца часцей, у душы – трапяткая ўзынёсласыць і хваляваныне. Вы, як заўсёды, станеце ля вакна, бо ніколі не мінаеце Нёман седзячы. Цягнік застукае коламі па металічных канструкцыях мосту, на некалькі імгненьня вочы выхапяць на пляскатым утравелым поплаве вузкія нёманскія лукавіны з ніzkімі берагамі. Луکі бліснутць спакойнай плыніяй вады і схаваюцца за рэдкімі, парослымі асакой купінамі з тарпы – гэтак у тых мясыцінах называюць торф. Праз адчыненае вакно вы ўдыхнече знаёмы з маленства пах прывялае нёманскае пакошы. І ўсё... І вы каторы ўжо раз скажаце нейкаму прывіднаму суразмоўцу побач, што тут – толькі пачатак Нёману, а далей ён шырокі і паўнаводны, са стромымі берагамі і нават суднаходны... Нашто апраўдаўца?

Нёман застаецца ззаду, і вы чарговы раз дзівіцеся незразумеласыці той падзеі, якую толькі што перажылі. Адкуль хваляваныне, у чым сакрэт? Вы разумееце, што адказ – у паводзінах бацькі, які ставіўся і ставіцца да Нёману як да чагосяці вялікага і значнага. Гэтае стаўленыне ён перадаў і вам. У 60-70-я гады вы часта езьдзілі са Стоўбцаў аўтобусам у бацькаву вёску Кожава пад Мірам. І вось кожнага разу, калі аўтобус па старой

берасьцейскай шашы набліжаўся да Нёману, бацька пачынаў хваляваща, вочы яго блішчэлі, і ён казаў: “Глядзі, сынок, зараз будзе Нёман... Зараз... Зараз... Вось ён”. Вы глядзелі на ўсе вочы і таксама хваляваліся. Зьяўлялася звычайная речка з выгінастымі лучкамі ды парослыні чаротам і аерам берагамі – не шырэйшая за Вушу, якая цячэ паўднёвым берагам Кожава. Маштаб і значнасць ракі, штограуда, падкressылівалі супрацьпаводкавыя валы, якія агіналі аўтамабільны і чыгуначны масты. Агулам жа вялікага ўражання речка не пакідала. Але хваляванье было заўсёды, як ёсьць яно і цяпер?

У 60-70-я гады песня “Нёман” на слова Анатоля Астрэйкі і музыку Несьцера Сакалоўскага была ў вашым доме застольнай. Яе заўсёды сіпявалі сваякі і госьці, беручы чарку з нагоды народзінаў ці іншага сьвята. У 60-я гады абодва масты праз Нёман у раёне Стоўбцаў ахоўвалі людзі з карабінамі – тады яшчэ баяліся дыверсіяў заходнебеларускіх нацыяналістаў і іншых “лясных братоў”. Ад дажджу і ветру людзі з карабінамі хаваліся ў вартавых будках, а падыходы да мастоў былі перакрытыя калючым дротам. Тыя будкі ў 80-я гады пачалі быті занепадаць, але ў апошняе гады, ездзячы паўднёвым Нёманам, вы заўважылі, што будкі ля чыгуначнага мосту зноў сталі дагледжаныя, пафарбаваныя і закратаваныя, а ладныя кавалкі зямлі на падыходах да чыгуначнага палатна ля ракі зноў абцягнутыя калючым дротам. Ад каго ахоўваюць мост цяпер?

Цягнік мчыць далей, і вы маецце час больш спакойна паразважаць пра Нёман і сваё стаўленне да яго. Толькі тры рэчкі ў Беларусі далі назму цэльым рэгіёнам вакол іх – гэта Нёман, Дзьвіна і Дняпро. Толькі пра землі вакол іх кажуць: Панямоные, Падзвін'е і Падняпро. Не выпадкова, што Беларусь узынікла на аштары паміж гэтымі рэчкамі, як не выпадкова і тое, што дзівие з іх цякуць на захад, і адна – з усходу на поўдзень. Рэчкі містычна вызначаюць арыентацыю народу і краіны. Як відаць з гісторыі і сучаснасці, рознай арыентатацыі трymаюцца і палітыкі, якія нараджаюцца ў басейнах трох вялікіх беларускіх рэчак. У Панямоныні ўзынікла галоўная беларуская дзяржава – балта-славянскае Вялікае Княства Літоўскае. Рэакцыя бацькі – генетычная і цалкам натуральная для балта-славянскага чалавека. Як жа яшчэ да Нёману могуць ставіцца людзі, чые продкі стагоддзямі жылі ў Панямоныні? Нёман ня толькі злучае славянскую Беларусь і балцкую Жмудзь тэрэгтарыальна, ён за мінулае тысячагоддзе злучыў іх і крэўна, у кожным жыхары рэгіёну.

Некалі вялікі знаўца антрапаніміі акадэмік Мікола Бірыла на вашую просьбу расказаць пра паходжанье прозвішча “Абламейка”, адказаў хутка і ўпэўнена:

– Усё вельмі проста. Вашае прозвішча – славяна-балцкае. Суфікс “эйка-эйка” – балцкі, літоўскі. Корань “аблам” або “аблама” – славянскі. “Абламай” у старабеларускай мове называлі абліямоўку кажуха, парослы кустоўем схіл і аблогу замка.

Тады яго адказ здзівіў. І толькі пазней вы зразумелі, якія мы блізкія з летувісамі. Ваш брат сябраўаў у войску са жмудзінам. Абодва панямонцы – адзін з Гарадзеншчыны, другі з Ковеншчыны – Андрусь Абламейка і Валдас Рамейка...

У Панямоныні ў XIII стагоддзі Беларусь ненадоўга стала каралеўствам, калі вялікі князь Міндоўг каранаваўся ў Наваградку. Думаючы пра карону, якую Папа Рымскі дасылаў Вітаўту, і якую палякі падступна перахапілі, каб ня даць ВКЛ стаць каралеўствам другі раз і выйсці з-пад іх упльзу, вы раптам успамінаецце пра заяву беларускага пасла ў Польшчу. У ліпені 2005 году пасол у інтэр’ю адной з польскіх газетаў сказаў, што Беларусь – адзінай суседкай Польшчы, з якой у яе ніколі не было канфліктаў і спрэчак. Бедныя людзі! Як яны жывуць? Як ім няўтульна адчуваць сябе прыналежнымі да такога нікчэмнага, спрадвеку падбітага і забітага сярмяжнага люду з каўтуном пад шапкай-аблавухай і дранымі лапцямі на ногах! Калі свайго нічога няма, міжволі захочацца ў Расею, каб хоць Пятром I ганарыцца ці перамогамі Суворава.

Пасол не адукаваны ў гісторыі краіны, якую прадстаўляе. Ён ня ведае пра геройскі чын Давыда Гарадзенскага, пра векавыя спрэчкі, інтыгі ды крывавае процістаяньне ў XIV-XV стагоддзях паміж Беларусью і Польшчай. Польшча спрабавала з дапамогай

дынастычных уніяў пазбавіць ВКЛ манарака і самастойнасці, але кожнага разу пасъля чарговага абраныня вялікага князя на польскага караля, паны-рада парушалі дамову і абіралі сабе новага Гаспадара. Пасол таксама забыўся на Заходнюю Беларусь з “бесканфліктным” сусіданствам палякаў і беларусаў, як забыўся ён і на Беларусь Савецкую, дзе ад 1921 году да 1945-га галоўным дзяржаўным съвятам было 11 ліпеня – “Дзень вызваленія Менску ад белаполякаў”. Даўно, відаць, па беларускай тэлевізіі не паказвалі даваенны яшчэ фільм Юрый Тарыча “11 ліпеня...”

...Шмат чаго адбылося ля берагоў Нёману. І са сваімі генамі ніхто нічога ня можа зрабіць – дакладней з іх голасам і поклічам. І таму вы кожны раз стаіце ля вакна, хвалюецеся, чакаеце, а пасъля ўбачанага “Сівога Бацькі” заўсёды пачынаеце ціха напіваць мелодыю песні Несыцера Сакалоўскага... І калі вы едзеце не цягніком, а аўто, дык у машыне на такі выпадак прыхаваны дыск “Я нарадзіўся тут” з новай версіяй тae магутна-вусыцішнае, стыхійнае песні пра Нёман.

111

Падарожным суразмоўцам вы сваіх пачуцьцяў не паказваеце, проста выходіце ў патрэбны час з купэ. Падарожнікам няма справы ні да Нёману, ні да Давыда Гарадзенскага, ні да Вітаўта Вялікага... Ім думаеца пра зусім празаічныя, але таксама спрадвечныя справы – як выжыць, як пракарміць сям’ю. Гэтым разам з вамі едзе швачка з Броно. Родам са Жлобіну, паводле адкуацыі – мадэльер адзеньня. Ейнае атэлье-крайня ў Жлобіне з-за вялікіх падаткаў збанкрутувала. Здольная і энергічная кабета мусіла ад’ехаць у Чэхію і наняцца швачкай у чужы бізнэс. Яна так спадабалася гаспадыні, што тая ёй аформіла афіцыйны дазвол на працу і від на жыжарства. Перад ад’ездам дадому беларуска мусіла ўзяць другую працу – прыбіральщицай на кухні, з-за ператамлення і недасыпання некалькі разоў траціла прытомнасць. Накупляла дзесяцям поўныя сумкі адзеньня і пачастункаў.

Але значна больш цікавым быў іншы падарожнік, 26-гадовы хлопец з Берасьця. Прыехаў у Чэхію па турыстычнай візе на тыдзень і застаўся на паўгода зарабіць грошай на будоўлях. Віза пратэрмінаваная, хлопец хвалюеца, камечыць у руках тысячу кронаў (каля 40\$), спадзяеца дайце чэшскаму памежніку хабар, каб той не паставіў у пашпарт штамп аб дэпартацыі. Пакуль цягнік дайшоў да чэшка-польскай мяжы, вы пасыпываеце пагаварыць. Вы пытаецеся пра эканамічнае становішча ў Берасьці, хлопец адказвае, што ня надта... “Вось аб”яднаемся з Расеяй, можа троху лепей стане...”

Нарэшце мяжа. Хлопцу не пашанцавала, тысяча кронаў не дапамагла – хабару не ўзялі. Як ён ні канючыў: “Па-ан, ну па-ан...”, з цягніка яго знялі для афармлення дэпартацыі. А вы так і не пасыпелі яму, беднаму, сказаць, што суседзям-летувісам, напрыклад, дэпартацыя з Чэхіі не пагражае, бо ім не патрэбныя візы, а значыць няма чаго пратэрмінаваць. Каб Беларусь была членам Еўрапейскага Саюзу і НАТО, візы ў большасць краінаў съвету не былі б патрэбныя і беларусам, і ён, берасьцейскі жыхар, ездзіў бы сабе працаваць па ўсей Еўропе там, дзе хоча, бо ў Еўрасаюзе амаль паўсюль – свабодны рух капіталаў і рабочай сілы. Але хлопец марыць пра ўступленне ў Расею, каб афармляць візы заўсёды і ва ўсе краіны...

Каўтун на галаве вылечыць можна, а як вылечыць каўтун у галаве?

111

З думкамі пра неадукаванага пасла і хлопца-небараку вы прыязджаеце ў Менск. На вакзале заўсёды ўспамінаеца пра савецкае рэха, якое ніяк ня сышкне паміж рэек беларускай чыгункі. Кожную раніцу, калі з Масквы прыбывае цягнік №1(!), з дынамікаў вакзalu сталіцы суверэннае Беларусі бразгае нешта накшталт “Маршу пераможцаў”, а праваднікі ў вагонах “галоўнага” цягніка, урачыста апранутыя ў белыя кашулі з гальштукамі становяцца ў праходах і выгукваюць: “Товарищи пасажиры, поезд прибывает в город-герой Минск!”

СССР распаўся толькі дэ-юрэ, дэ-факта ён жыве, і ня толькі ў галовах чыгуначнікам... Праклятая саветчына як касьмічнае выпраменіваньне працінае ўсё навокал – усю вашу краіну і яе людзей. На гэтай тэрыторыі яна точыща з фасадаў і завугольляў, падае з дажджом, прылягае з ветрам, паланяе думкі і волю. Беларусы ня хочуць быць суайчыннікамі, яны прагнучы заставацца землякамі. Гонар краіны ратуюць адзінкі, “чэсьць рэспублікі” – мільёны...

На прывакзальным пляцы вы зауважаеце некалькі шыкоўных турыстычных аўтобусаў заходніх марак. На адным намаляваныя два ордэны Леніна і вялікі надпіс “Дважды ордена Ленина Мінская область”. Можна сабе ўяўіць, што вось выязджает такі аўтобус за межы Беларусі... А там пытаюцца: каго рэпрэзентуеце, людцы, на пачатку ХХІ стагодзьдзя, у 2005 годзе, якую краіну, які лад, які народ? Нехта скажа – цывілізаваную Беларусь, пятая месца займае на чэмпіянатах сьвету ў лёгкай атлетыцы, МАЗы і БелАЗы робіць, трактары... А вам нешта бачыща краіна-запаведнік і народ, які і праз 100 гадоў ня чуе зъвернутыя да яго Максімавы слова “Народ, беларускі народ, Ты цёмны, съялы быццам крот...” І Купалавы Знаскі вакол, і Знаскі...

Праз некалькі дзён вы падыміце ля пад’езда школьні сыштак і ўбачыце пацьверджаныне сваіх невясёлых думак. Класныя работы па гісторыі 4-5 класаў, па-беларуску. 11 красавіка невядомая дзяўчынка Уладыслава Ч. няпэўным дзіцячым почыркім запісала словаў настаўніка: “У 1919 годзе народ Беларусі стварыў сваю незалежную дзяржаву (БССР). У 1922 годзе БССР і іншыя савецкія рэспублікі аб’ядналіся ў адну дзяржаву (СССР)”.
Цалкам магчыма, што вы яшчэ прычакаеце новы рэферэндум аб перайменаваньні РБ у БССР. Чаму – не? І съялг, і герб, і людзі, і кіроўная эліта – усе родам адтуль. І ЛКСМБ-БРСМ маецца, і піянеры. Поўны савецкі кайф, нават бэсэсераўскія творцы знайшліся ў холдынгу. Каму сапраўды пашанцавала, дык гэта ветэранам. Убачыць такую рэспубліку на сконе дзён!..

На вуліцах беларускіх гарадоў і вёсак шмат транспарту, якога ўжо ня ўбачыши нават у суседній Польшчы – ЛАЗы, ЗИЛы, ГАЗы, нейкія абсолютна дагістарычныя прычэпы... У 1980-м годзе, калі вы прышлі працаваць у эксыперыментальны цэх №2 Менскага аўтамабільнага завода, вы са зьдзіўленнем убачылі нямечкія станкі 1924 году выпуску – у 1945 годзе іх вывезлі з Нямеччыны па рэпарацыях, і яны паспяхова служылі новым гаспадарам на шостым дзясятку свайго жыцця. Вы амаль не сумніваецца, што служаць яны і цяпер, на дзявятym дзясятку... І гэта ў эксыперыментальнym цэху МАЗа, дзе ўсё павінна быць найноўшае!

З іншага боку – навокал ездзіць шмат шыкоўных аўто. Яны кідаюцца ў очы адразу на вакзале ў Берасці, а пасля ў Менску. На ўскраінах паболела дыхтоўных дамоў, на вуліцах і ва ўстановах паболела добра апранутых людзей, але не паменела вульгарнасці на іх тварах і ў паводзінах. Вам нават здаецца, што наадварот. Як толькі чалавек з каўтуном у галаве заробіць троху грошай, дык і каўтун стаеца болей заўажны. Разам з другім падбароддзем і высакамерна адтапыранымі вуснамі...

Вы, беларус, раптам разумееце, што тут – свае гаспадары жыцця, што тут будеца нейкай новая Беларусь. Яна зусім адрозніваецца ад той, пра якую марылі нацыяналы пачатку 90-х. Ці ўдасца прымірыць гэтыя дзвіве Беларусі – рэальную, з каўтуном у галаве і без жаданьня апынуцца ў ліку цывілізаваных ўсходніх краінаў, і ўжоную, амаль недасяжную, але такую прыгожую і жаданую?..

У гэты прыезд, сноўдаочыся па Менску, вы ўпершыню адчуеце сябе ізгоем. Вас і іншых такіх як вы ваш народ выкінуў на съметнік, бо ня мае ў вас патрэбы. Вы – маргінэс. Можна паспрабаваць выбрацца са звалкі, разгрэбці кучу непатрэбных умовай і скінуць з апраткі, як той казаў, “згнілае лушпіньне беларушчыны...” Але вы

ведаеце, што маеце рацыю і адмовіцца ад яе ня можаце. Беларускасьць у побыще – крыж і ахвяра, съядомы выбар маргінальнага шляху і ўзбочыны дзеля тых, хто вас ігнаруе. Станеце такім як яны – і для іх ня стане прыкладу і съведкі. Купка людзей съведчыць астатнім сваю веру ў будучыню Беларусі, як першыя хрысьціяне съведчылі сваю веру ў Бога. І справа, пачатая Каліноўскім і Луцкевічамі, працягнецца нават тады, калі адзін з тысячы, нават адзін з дзесяці тысячаў пяройдзе на ваш бок.

За мяжой маргінэс – яшчэ горай, там беларус сам-на-сам з цэльм съветам. Але на Бацькаўшчыне гэтага не разумеюць. На Бацькаўшчыне замежны беларус – “багаты і зажрatty”.

Апошнія месяцы вы наогул заўважаеце ў асяродку беларускамоўных тэндэнцыю пехтаць і шчыкаць тых, хто ад'ехаў за мяжу. Аказваецца, вас адкідаюць ня толькі савецкія беларусы, але і беларусы беларускія... Пачалі казаць і пісаць, што беларускую справу працягваюць толькі тыя, хто застаўся. Нават, бывае, рэфлексуюць мас-тацкімі творамі з адпаведнымі пафасамі...

Вы гэтаму пафасу ня верыце – несапраўдны. Да таго ж матывы хоць і розныя, але аднолькава “ад лукавага” – нехта зайдросыць, нехта не разумее і паддаеца агульному настрою, нехта адчувае тэндэнцыю і цынічна спрабуе зарабіць на ёй дывідэнты. Усё лагічна, калі меркаваць, што гэта логіка заняпаду грамадзтва і съмерці нацыі. Дзе ж шукаць ворагаў, як не сярод сваіх? Так заўсёды робіць слабы. Або яму дапамагаюць. Якраз падчас вашага побыту ў Менску “невядомыя” зламалі сайт некалькіх апазыцыйных арганізацый і напісалі там “...Надо работать в Беларуси здесь и сейчас!” Вы разумеце, што ў такой справе выпадковых супадзеньняў не бывае – тэндэнцыя заўважаная і падтрыманая... А можа і падказаная.

“Пафасныя” не разумеюць галоўнага – тыя, хто “заўважае і падтрымвае тэндэнцыі”, як і сто гадоў таму, як 70-50-30 гадоў назад – фіксуюць кожнага, хто не захацеў стаць такім як яны, кожнага, хто ўзвышаўся над агульнай масай “трасянковых” і загаварыў па-беларуску. Любыя ягоны крок кантролюеца і адсочваеца. Усё адзначаеца, запісваеца, улічваеца і раскладаеца па паліцах да лепшых часоў. Не надарыцца спрыяльная сітуацыя, будучь чакаць, аналізаваць і “займацца тэндэнцыямі...” Надарыцца – і зноў паедуць “пафасныя” ў Сібір і Курапаты... У тых, хто ўсё адзначае і фіксуе, хопіць для гэтага волі, энергіі, сілы, рашучасці і выкананіцца. Хопіць і ў XXI стагоддзі, і ў XXII-м. Адмову ад *iхнага* яны не даруюць нікому і ніколі, а “свайм” – тым болей.

А “пафасныя”, забыўшыся на закратаваныя вагоны для вызвалу інтэрнаваных нацыяналістаў на менскім вакзале ў жніўні 1991 году, будуць далей шчыкаць тых, хто зъехаў...

Шкада Радзіму, шкада зьнясіленых няўдачамі і проблемамі людзей! Так мала тых, каму рупіць беларушчына, і яны яшчэ пачынаюць валтузіцца і дзяйбіці адно аднаго – няўмольная логіка заняпаду і распаду. У гэтым сэнсе Беларусь сапраўды цывілізацыйная краіна, калі лічыць, што любая цывілізацыя некалі распадаеца і памірае. Але ўдвая шкада, калі памірае нешта маладое, што не пасыпела яшчэ пажыць і пасталец...

Застаеца толькі пара пытаньняў у “пафасную” пустату – а што ж тыя тысячи і тысячи эмігрантаў, якія пранесылі беларушчыну праз дзесяцігоддзі і захавалі сцяг, Пагоню ды ідэі БНР для вашага пакалення? А што Быкаў, які ў свой час зъехаў, – таксама пазасталых у Беларусі ня варты?...

Моўныя ўражаныні ад паездкі – як заўсёды супярэчлівія. На вакзале ў Берасьці – даволі прыстойная мова абвестак. Зынкла ганебнае “поезд”, з'явілася “выйсьце на пасадку”, але застаеца трасянковое “пуць...” На куртках памежнікаў трасянка – “Пагранічныя войскі”, але па-беларуску. Як і той школьні сыштак, знайдзены ў Менску. Затое новыя шыльды з назвамі ўстановаў Менгарвыканкаму – толькі па-

расейску, новага фіялетавага колеру і без прывычнага з савецкіх часоў дзъвюхмоўя. Колер сімвалічны, калі сыходзіць з “агульнапанятнай” і напалову блатной савецкай нормы: гаспадарам шыльдаў, як і самім шыльдам, беларушчына – фіялетавая.

Падчас гэтага прыезду ў Менск вы трапіце ў п’янную кампанію ў майстэрні аднаго скунсптара. Сярод удзельнікаў застолья будуть і рускамоўныя беларусы. Адзін з іх, лекар па прафесіі, пачуўшы вашую беларускую мову, скажа, што яго польскія продкі па лініі маці заўсёды называлі беларускую “быдлячы ензык”, і што ён сам беларускую ня любіць. Пры tym што бацька яго быў беларусам. Далей ён скажа, што, маўляў, нядайна ў Менск прыязджалі футбольныя фанаты з Шатландыі. Усе яны – зачтывая нацыяналісты, ходзяць у спадніцах і паспрабуй скажы такому, што ён ангелец – палезе біцца. Пры гэтым усе яны гаварылі на чысьцюткай ангельскай мове. Гэта, скказаў рускамоўны беларус, бяспрэчны доказ, што нацыя магчымая і бяз мовы, мова – не галоўнае.

Правільна, адкажаце вы. Мова – не адзіная прыкмета нацыі. Але, спытаеце вы рускамоўнага, ці чуў ён нешта пра шатландскую літаратуру? Або пра шатландскую энцыклапедію на шатландскай мове? А беларусы маюць сваю развітую і багатую еўрапейскую літаратуру, маюць Багдановіча, Купалу, Коласа, Гарэцкага, Чорнага, Караткевіча, Быкова і Барадуліна. У сьвеце, сакажаце вы далей, існуе 200 дзяржаў, і вы сумнеяцесь, што хаты б 50 з іх маюць свае энцыклапедыі, а беларусы маюць, і не адну! Беларусы маюць добра распрацаваную еўрапейскую культуру, якая тварылася і яшчэ сёньня творыцца на беларускай мове – што ж нам пры жывой мове адмаўляцца ад яе? Мы ж не шатландцы. Дый тыя цяпер робяць заходы дзеля рэанімацыі шатландскіхны... Ці адмовіцца нармальны чалавек ад маці?

Гэтыя аргументы, магчыма, пахінулі перакананаць рускамоўнага, бо наступную палову размовы ён хваліў мілагучнасць і зразумеласць вашай беларускай мовы...

111

Наколькі б вы ў Менск ні прыязджалі, дзень ад’езду і разьвітаньня наступае непазыбежна. Як непазыбежна ў першыя гадзіны дарогі ў Прагу прыходзяць боль ростані і насталыгія, а з імі – сантымент.

У вагоне – пах недарагіх духоў ад правадніц і пасажырак. Ён абуджае ўспамін аб школьніх вечарынах на ўскраіне Менску, аб юнацкіх жаданінях і спакусах, аб першых нясьмелых дотыках і першых пацалунках. Адноічы на вечарыне ў 68-й менскай школе “на Паўночным пасёлку” (як тады казалі) вас на белы танец запрасіла мілая дзеўчына ў тонкай чырвонай сукенцы. Вы танчылі, баючыся даткнущца целамі адно да аднаго, і калі дотык усё ж здарыўся, вы адчуваўлі пад сукенкай шалёнае трымценіне партнёркі. Яе ўзбуджэнне было блізкае да вяршыні, яна дыхала перарывіста, здавалася, абдымі ты яе мацней, прыгутлі на імгненьне або пацалуй... Але вы не абнялі і не прыгутлі, той танец скончыўся нічым, а ў душы на ўсё жыццё застаўся ўспамін аб паху недарагіх духоў і сум ад выпадковай страты выпадкова набытага... А колькі ўсяго здарылася ў родных мясыцінах і цяпер помніцца, колькі ўсяго...

Сантымент дык сантымент. І вы дастаяце новую кніжку дзядзькі Рыгора з яго новымі вершамі. Па кнізе залатымі перлінамі раскіданыя геніальныя радкі майстры – мазкі, уздыхі і праменчыкі сумнага восенійскага сонца.

Раней займаецца сьвітаньне,
Ноч трывальніца цёмнай варажбой.
Цябе чакае разьвітаньне
З усімі
І з самім сабой.
Як запытанаца ў разьвітаньня,
Чаго съпяшаецца й куды.
Яно ня стане,

Толькі стане
Табе гаркотней ад жуды.

Рыпіць съюздёна дуб-старэча,
Бяльміста пляіща дупло.
Была вясноваю сустрэча
З жыцьцём.
Ды съцежкі замяло...

Шмат такога не прачытаеш... Вы схаваеце кніжку і чарговы раз падзякуене лёсу за магчымасць час ад часу асабіста пацінцуць руку Майстры...

Цягнік ляціць на заход. Мінаюцца вёскі і большыя паселішчы. На ўскраінах вёсак пры дарогах – шмат крыжоў. Ніzkія агароджы-плоцкі, аваўязковыя ручнікі і кветкі. Сённяня гэта лічыцца старой беларускай традыцыяй, і ужо мала хто ведае, што выбух гэтай традыцыі прыпаў у Цэнтральнай і Заходняй Беларусі на часы апошніх вайны – масава ставячы крыжы, беларускія сяляне спадзяваліся, што яны абароняць вёскі ад партызанаў, а значыць і нямецкіх карных акцыяў.

Вочы пачынаюць чапляцца за родную прыроду. Раней вы не звярталі ўвагі, колькі ўздоўж чыгункі расце вербаў і бярозаў. Шмат таксама вольхаў і асінаў. Раней неяк здавалася, што Беларусь – каралеўства соснаў і елак. Зрэшты, калі ехакь па чыгунцы, дык чым бліжэй да Берасьця, тым болей лісьцёвых лясоў і дрэваў сустракаеца. Палесьсе вы наогул называеце краем вербалозу, бярозаў і арабінаў. Але пакуль, да Нёману, – лясы хвойныя, вашыя... Лісьцёвая толькі зялёная агароджа чыгункі з украленынямі сьпелых арабінаў. Гэтыя магутныя лясы паабапал дарогі – такія багатыя на грыбы і такія з дзяцінства знаёмыя! Вы глядзіцё з вакна на суцэльнную зялёную паласу з плямкамі арабінавай чырвані і зредчас заўважаеш на дрэвах гульню барваў – намёк на блізкую восень... Недзе там, за вакном, за магутнымі соснамі і ялінамі вёскі Magільнае, Альбуш, Мікалаеўшчына – коласаўскія мясыціны. Аўтар несьмяротных “Новай зямлі” і “Казак жыцьця” таксама вырас на Нёмане. А колькі яшчэ творцаў паходзіць адтуль... І каму яны цяпер патрэбныя, у гэтай новай “трасянковай” Беларусі – вашай і ня вашай адначасова...

Цягнік набліжаеца да Стоўбцаў, і ў галаву прыходзіць нечаканая думка, якую “балочча думаць”.

Улічваючы гісторыю апошніх трох стагодзьдзяў, беларускі народ у тым, што адбываеца ў Беларусі, не вінаваты, але варты таго...

...Вы не пасыпяваеце разбрацца ў сваіх пачуццях, як цягнік пралятае паўз стары, яшчэ польскіх часоў, *стаўпецук* вакзал з ламаным дахам, і вось ужо колы грукочукі па жалезным мосьце праз Нёман. Пасыля пачынаюцца будынкі С্বержаня, недзе там, за імі, на старым пляцы паміж трывма дарогамі ад XVI стагоддзя стаяць шыкоўныя рэнесансныя касьцёл і царква, фундаваныя Радзівіламі. Але ў гэты момант вам да іх няма справы. Вы зноў убачылі выгінастую нёманскую лукавіну. Вы ўжо ціха напяваеце:

“Ой, Нёман, і песня, і слава
Народу майго і зямлі,
Магілаю ворагам цеснай
Ня раз твае хвалі быті.

Ой, Нёман! Ой, бацька мой Нёман,
Як сонца, як дзень дарагі...”

Менск-Прага
Жнівень 2005.

(Працяг у наступным нумары)